

ÉVFORDULÓK

„Aki a hazáját szereti, arra elég a teher, de kevés a jutalom”

250. éve született Révai Miklós

Neve ma már kevesek előtt ismert, pedig a magyar felvilágosodás korának kiemelkedő egyénisége volt. A nyelvtudomány kiváló nyelvészként az összehasonlító nyelvészet nemzetközi előfutárainak egyikeként, az irodalomtörténet a „klasszikus triász” költjeként, a sajtó-történet remek szerkesztőként, oktatástörténetünk pedig jeles tanárként tartja számon.

Ki is volt valójában ez a hihetetlenül sokoldalú, szenvedélyes és nyughatatlan természetű, egész életében súlyos anyagi gondokkal küszködő ember, aki ötven éves korában így jellemezte önmagát: „nagy grammaticus, jó költő és rajzoló, de háromszor szegény.”

Révai Miklós Nagyszentmiklóson, Torontál megyében született 1750. február 24-én, egy szegény csizmadia fiaként. Elemi iskoláit Csanádon végezte, majd 13 éves korában a piaristák szegedi gimnáziumába került, ahol hat évet töltött a humán tudományok tanulmányozásával. Rendkívüli tehetsége korán megmutatkozott, de alacsony származása és szegénysége miatt csak egyetlen út nyílt számára a felsőbb tanulmányok felé, a papi pálya. 1769-ben Kecskeméten belépett a piarista rendbe, ezt követően a rend iskoláiban működött. Tatán rajzot és építészetet, Veszprémben, Nagykárolyban és Nyitrán grammatikát tanított. Ugyanitt teológiai tanulmányokat is folytatott, majd Bécsben rajzot és műépítészetet tanult.

Ezekben az években több tankönyvet írt, ABC-s és szépíráskönyvet, mezőgazdaságtant, ő írta magyarul az elst építészeti tankönyvet, és az fordítómunkájának köszönhető az első magyar nyelvű villamosság-tani monográfia megjelenése is.

1778-ban pappá szentelték. Ebben az évben jelent meg elst verseskötete Nagyváradon, mely 12 elégiát tartalmaz. A disztichonban írt verseket magyarul is, „alagykák”-nak nevezte. Ez nem műfaj-meghatározás, hanem formajelzés: hexameterek és pentameterek váltakozása. Révai versei példaadó minták arra, hogy nyelvünk mennyire alkalmas a görög–latin időmértékre. Ft érdemük, hogy tőle, Baróti Szabó Dávidtól és Rájnistól tanulta meg nemcsak Virág Benedek, de még Bacsányi és Csokonai is, hogy hexameterekben és más ókori alakzatokban is lehet gondolatokat és ftleget érzelmeket kifejezni. Berzsenyi és Vörösmarty költészetére is hatott a klasszikus triász. Révai verseinek leg többjében a magyar nyelv és a tudományok előmozdításának ügye a legfőbb téma.

A nyelv kérdéseivel foglalkozó tudományág e korban vívta ki magának a nyelvtudomány nevet. 1770-ben Sajnovics János megteremtette a finnugor nyelvészet hazai alapját, amelyet Gyarmathi Sámuel – akivel Révai személyes kapcsolatban állt – fejlesztett tovább. Révai volt a megalapítója a magyar történeti nyelvészetnek. 1780-ban jelent meg *A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása felől kettős tanulság avagy ortografia* című műve. A könyv helyesírási tudnivalókat és kiejtési szabályokat tartalmaz. Révai már ebben a könyvében is máig élő helyesírási alapelveinket, a szóelemző elvet képviselte, és új nyelvészeti szakszavakat alkotott. Pl. a nyelvtudós, és a helyesírás szavunk is az t nevéhez fűződik. A történeti szempontokat érvényesített, általa kialakított nyelvművelés elvei és eredményei közül több ma is helytálló, az általa rögzített szóelemző elvek pedig mindmáig a magyar helyesírás egyik alapját alkotják.

A Nagyváradon töltött évek után Bécsben vállalt nevelői állást, ahol közelebb került a tudományos élethez, törekvései egyre határozottabb célt kaptak.

1783 decemberében átvette a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztését. Mindössze négy hónapig tartó szerkesztői-újságírói tevékenysége során, publicisztikai megnyilatkozásaiban tanúi lehetünk, egy az emberi kiszolgáltatottságot felismerő magatartásnak. Cikkeiben a szegények iránt érzett szolidaritás érzése dominál. Az „emberi szív”-nek, az „emberszeretet”-nek, az „érzékenység”-nek a gyakori emlegetése stílusosan is emlékeztet az olasz reformkatholicizmus legjelentősebb alakjának, Lodovico Muratorinak okosan érvelő, de bizonyos új társadalmi érzékenységgel is rendelkező prózájára.

Rövid szerkesztői tevékenysége során a *Magyar Hírmondó*hoz az ország különböző vidékeiről beérkezett híreket többnyire saját véleményével kiegészítve tette közzé. E kommentárok csaknem mindig a cselekvő emberszeretet szükségességét hangsúlyozzák. Egyházi felettesei nem nézték jó szemmel, hogy a szerzetes Révai újságírással foglalkozik, ezért lemondásra kényszerítették.

1784-ben Győrbe került, ahol Rájnis József, aki az idő tájt, hitszónoklatot tanított a főiskolán, nevelti állást szerzett neki. Azzal a szándékkal érkezett a városba, hogy a régi és új magyar irodalom legjelentősebb alkotásait megjelentesse. 1786-87-ben kiadta Faludi *Költevényes maradványait*. Közben ellentétbe került a győri papokkal, s ezért 1787-ben Pozsonyban folytatta munkáját. Ebben az évben jelentette meg Orczy költeményeit, majd saját verseit. 1788-ban Faludi „második megjobbított” kiadásával, majd 1789-ben Baresay és Orczy költeményes kötetével zárta sorozatát.

Pozsonyból 1787-ben tért vissza Győrbe, hogy elfoglalja állását a Győri Királyi Nemzeti Rajziskolában, ahol rajzot, mértant, építészetet, földrajzot és géptant tanított. Elkészítette a tanításhoz szükséges elemi rajzmintákat. Gyönyörű rajzai közül néhány ma is látható. 1793-ban rajzoktatói tevékenységéért megkapta a helytartótanács és a bécsi építészeti akadémia dicséretét.

A másik ügy, amelyért Révai szintén sokat dolgozott győri éveiben: a Magyar Tudós Társaság szervezése. Saját előszavával kiadta Bessenyei akadémiai tárgyú röpiratát a *Jámbor szándék*-ot, ezt a tudományos akadémia szervezését sürgető iratot. Az udvar támogatását szeretne volna megnyerni, ezért Sándor Lipót főherceget kérte fel a társaság védnökéül. 1790-ben megjelentette részletes tervét és a lendő tagok névsorát. A társaság célját a nyelv mfvelésében, a tudományok és a mfvészetek terjesztésében jelölte meg. Nyomatásban is terjesztett tervezetnek eredménye volt, hogy az akadémia létesítésének ügye az 1790–1791-es országgyűlés elé került. Bár a terv nem valósult meg, mégis fontos előrelépést jelentett Révai szívós munkája a magyar akadémia megvalósulásának útján.

Türelmetlen reformtörekvései egyre több ellenérzést váltottak ki, ő pedig egyre elkeseredettebb lett, helyzete Gytrben tarthatatlanná vált. 1795-ben beszüntette a tanítást, eltávozott a városból. Újra elkezdődtek a hányattatás és a nyomor évei.

Fél évet töltött Bécsben, majd 1796-ban kinevezték költészettanárnak Esztergomba. Komárom, majd Sopron és ismét Bécs következett. Nehéz körülmények között élt, betegsége is egyre jobban kínozza.

I. Ferenc idején, 1802-ben nyerte el az egyetem magyar katedráját, amikor a sok nélkülözéstől megtört életből alig öt év volt csak hátra. Lázás munka és hatalmas tervek jellemezték ezeket az éveket is. 1803-ban megjelentette főműveit. Közülük az első az *Antiquitates Litteraturae Hungaricae* (Magyar irodalmi régiségek), melyben közreadta legrégebb, összefüggő nyelvemlékünket, a *Halotti Beszéd*-et, és a szöveget tudományos magyarázatokkal látta el. Megjelentette a legrégebb magyar epikus költeményt, Csáti Demeter *Pannónia megvételéről* szóló énekét.

E könyv kapcsán emlegetik Révait a magyar történelmi nyelvészet alapítójaként. Módszere egyedi és új volt, megelőzte a történelmi nyelvtan legnagyobb művelőit: a német Schlegelt és Grimmet. Másik ft mfve az *Elaboratior Grammatica Hungarica* (Btvebb magyar nyelvtan). E könyv Révai összefoglaló nyelvészeti munkája, melyben nyelvtörténelmi tényekkel magyarázza az élt beszéd grammatikáját - felhasználja az összehasonlító nyelvészet módszereit is. Mindkét mű nagy jelentőségű a magyar nyelvészet történetében. Előttük még nem jelent meg olyan alkotás, amely fejtegetéseiben ilyen tudományos, eljárásaiban ilyen módszeres, eredményeiben ilyen időtálló lett volna.

Révai élete utolsó éveiben fogott hozzá *A' magyar deáki történet* című munkájához. E műben a magyar irodalom és nyelv történetét tárgyalja, s kísérletet tesz az első magyar nyelvű stilsztikai mű létrehozására.

Révai élete, pályája buktatókkal, akadályokkal volt tele. Terveiből sok mindent nem tudott megvalósítani. Am amit létrehozott, azáltal a Révai-életmű elválaszthatatlanul összefonódik a magyar nyelv, a kultúra, a művelődés történetével – s ezért felbecsülhetetlen, maradandó érték.

Fehér Katalin

Kiss Lajos népzene kutató (1900–1982)

A magyar népzene kutatás jelentős egyénisége Kiss Lajos a vajdasági Zombor szülőtte. Az idén lenne száz éves, ha élne. A bölcsész tudományok doktora és a zenetudományok kandidátusa, ezen kívül zeneszerző. Tanulmányait Budapesten végezte, de pályáját otthon kezdte. Zomborban a zeneiskola, Újvidéken a konzervatórium igazgatója, Belgrádban pedig a Jugoszláv Akadémiai Énekkar karnagya volt. A háború után a győri Zenekonzervatórium és Filharmónia karnagya, majd az MTA Népzene kutató Csoportjának főmunkatársa. A Magyar Népzene Tára *Lakodalom* (III/A, B) és *Síratók* (V.) kötetének szerkesztője. A népzene és zene történet összefüggéseivel, népzene és a szomszéd népek népzenejének összehasonlító vizsgálatával foglalkozott első sorban. Ilyen tárgykörben számos kitérő tanulmánya jelent meg.

A tehetséges kutatónak mindenek előtt roppant méretű népzenei gyűjtése a legjelentősebb: mintegy 20 000 dallamot jegyzett le és vett hangszalagra a magyar nyelvterület nagy részén. Munkatársai szerint élő cáfolata volt annak a tévhitnek, hogy a népdalgyűjtés kora már lejárt. Ennek a kivételes gyűjtőszervevénynek az eredménye a déli magyar nyelvterület népdalainak feltárása is, amiért mi, a széthullás előtti Jugoszlávia magyarsága külön hálaival tartozunk neki. A ma három önálló országban, Szlovéniában, Horvátországban és Jugoszlávia (Szerbia) Vajdaság nevű tartományában élő déli magyarság népdalainak ő volt az első, érdembeli felfedezője és népszerűsítője. Bejárta a Murántúl szlovéniai falvait, a horvátországi magyar szórványokat, Szlavóniát és Drávaszöveget, a bácskai Duna mente falvait, a Bácska jó részét és Bánátban az Al-Duna mellékére telepített bukovinaiakat.

Első kiadványa a *Délvidéki daloskönyv* 108 magyar népdala 1943-ban jelent meg. „Kodály Zoltán 1938-ban tartott rádióelőadása döbbsentette rá a Délvidék magyarságát, arra, hogy a hivatalos magyar népzene tudományának szinte alig van adata a déli végek népzenejéről” – írja Kiss Lajos a bevezetőben. A néprajzi kutatások szinte azonnal megindultak, ennek zenei részét Kiss Lajos vállalta és végezte. Ekkor már 2000-nél több lejegyzett dallamról ad számot a szlavóniai magyar népszigetekről, Baranyából, Bácskából és a Bánság székely telepeiről. „A Délvidék népzeneje semmiben sem áll a többi magyar vidéké mögött. Sőt, mivel azokkal Dunántúltól Erdélyig szerves kapcsolatban áll: amint a Duna és a Tisza egybegyűjti hazánk összes folyóvizéit, ugyanúgy szinte gyűjtőmedencéje a Délvidék népzeneje népzene és zenei dialektusainak.”

Itteni gyűjtéseit tehát 1938-ban kezdte, és még a háború alatt is folytatta. A drávaszögi Kisköszegen 1944-ben például az óvóhelyül szolgáló hegyoldalban egy több napig tartó légitámadás alkalmával is feljegyzett dallamokat. A kutatás fonalát 1957-ben ismét felvette, majd egész 1972-ig fáradhatatlanul gyűjtött. Ide vonatkozó anyagának pontos mennyisége még felmérhetetlen, de hozzávetőleges becslések szerint 6000 körüli. A szlavóniai szigetmagyarság különösen vonzotta archaikus dallamkincsével és a zenetörténeti emlékek gazdag tárházát idéző virrasztóénekeivel.

Tekintélyes mennyiségű anyagának egy része a Magyar Népzene Tára kötetekben és különböző írásaiban látott napvilágot, továbbá a népszerűsítési célokat szolgáló, több kiadást is megért, ún. „virágfüzetekben” (Rezeda, Rózsa, Viola stb.). Ezek közül a *Rozmaring* című csak Kiss Lajos gyűjtése és közreadása is egyben.

Viszonylag későn került sor a vidékünkön feltárt népzenei hagyaték tematikus kiadására. A Zentai Múzeum publikálta 1974-ben a *Horgosi népdalok* c. kötetét. Az újvidéki Hungarológiai Intézet a Jugoszláviai Magyar Népzene Tára tervezett sorozatában szándékozott megjelen-